

PAPER DETAILS

TITLE: Tatar Sairi Musa Celil ve Moabit Defterleri

AUTHORS: Gözde GÜNGÖR

PAGES: 43-54

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/136380>

TATAR ŞAİRİ MUSA CELİL VE MOABİT DEFTERLERİ

Gözde GÜNGÖR*

Özet:

Şair, yazar, aktör ve aynı zamanda bir çevirmen olan Musa Celil, Sovyet devri Tatar edebiyatının en önemli simalarından biridir. 1906'da Orenburg'da başlayan hayatı 1944'te bir Alman esir kampında hazin bir şekilde son bulur. Musa Celil, kısacık ömrüne pek çok şey sığdırır; komsomol ve parti üyeliği gibi siyasi görevlerinin yanı sıra Tatar operası ve Tataristan Yazarlar Birliği gibi sanatsal ve kültürel oluşumlara da önemli katkılarda bulunur. Şiirden librettoya kadar oldukça geniş bir tür aralığında eserler veren Celil'in sanat hayatını taçlandıran eseri, tutsaklık yıllarında kaleme aldığı Moabit Defterleri'dir. Bu makalede, Musa Celil'in hayatından ve edebî şahsiyetinden söz edilecek ve Moabit Defterleri adlı külliyatı daha ayrıntılı ele alınacaktır.

Anahtar kelimeler: Musa Celil, Tatar edebiyatı, II. Dünya Savaşı, Moabit Defterleri.

Abstract:

Musa Celil, poet, writer, actor, interpreter is one of the most important face in the Soviet Tatar literature. His life started in Orenburg in 1906 and ended tragically in one of the Holocaust in 1944. He did many things within the short period of his life, besides his political tasks such as a member of party and komsomol he also contributed significantly to some art and cultural organization such as Tatar opera and Writers Union of Tatarstan. From poems till libretto, he wrote a wide range of literary genre. Moabit Notebooks which were written in Celil's captivity, crown his literary life. In this paper, life of Musa Celil and his literary personality will be mentioned and the Moabit Notebooks particularly will be examined.

Key words: Musa Celil, Tatar literature, Second World War, Moabit Notebooks.

* Arş. Gör., Ege Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

“*Bar cırımnu ilge bağışladım / Gomërmë de birem halıkıma*”

“*Tüm türkülerimi ülkeme bağışladım / Ömrümü de veriyorum halkıma*”

Tatar halkının kahramanlık payesine layık görülmüş şairi Musa Celil, 15 Şubat 1906’da Orenburg’a bağlı Mostafa köyünde köylü bir ailenin altıncı çocuğu olarak dünyaya gelir. İlköğrenimine köy okulunda başlayan Celil, ailenin Orenburg’a göçmesiyle birlikte eğitimine Höseyniye medresesinde devam eder. Bu medrese o dönemde Rızaeddin Fahreddin, Ayaz İshaki, Fatih Kerimi, Sagit Remiyev gibi kimselerin başlattığı Tatar aydınlanmasının kalelerinden birisidir. Ekim Devrimi’nin ardından medresenin çehresi değişmeye başlar. Devrim’in savunduğu fikirler medresede yer edinmekte ve savunucuları günden güne artmaktadır. Bu dönemde zengin molla çocukları, dinciler, milletçiler ile fakir çocukları ve Devrim’in ateşli savunucuları gençler arasındaki mücadele hız kazanmıştır ve – kendi ifadesiyle – Celil; baştan beri sonuncuların tarafındadır (Celil 2006: 246). Orenburg’da yeni kurulmuş olan komsomol¹ yazılmış ve medresede komsomolun nüfuzunu arttırmak için de çalışmıştır.

Medrese yılları, Musa Celil’in edebiyatla tanıştığı yıllardır. Tukay’ın, Derdmend’in, S. Remiyev’in eserlerini büyük bir ilgiyle okuyan Celil’in ilk kalem tecrübeleri de bu döneme rastlar. 1919 Eylülünde *Beḥēt* “Mutluluk” adlı şiirine *Kızıl Yıldız* gazetesinin ilk sayfasında yer verilir.

Daha on üç yaşındayken babası Mostafa Gabdëlcelil’i kaybeden Musa, Ekim 1919’da baba ocağına döner ve köyde 12-16 yaşları arasındaki delikanlılar ve genç kızlarla beraber bir teşkilat kurmak için çalışmaya başlar. Nihayet Şubat 1920’de Musa Celil’in önemli katkılarıyla Mostafa köyünün komsomol takımı kurulmuş olur (Mostafin 2006: 9). Açlığın hüküm sürdüğü 1921’de yeniden Orenburg’a gelir ve aynı yılın sonbaharında partinin harp okuluna kaydolar. Musa Celil, okul yıllarına dair hatıralarını şöyle aktarır:

“*Bu okulda öğrenciler askerî hizmet de görüyorlardı: Şehirde askerî nöbet işine bakıyorlar ve çetelerle savaşıyorlardı. O genç yaşında elime tüfek alıp mücadeleye giriştim. Ancak bu benim için zor bir işti ve altı ay okuduktan sonra çok hastalandım ve bir yıl hastanede yattım.*” (Celil 2006: 248).

Harp okulundan sonra halk maarif enstitüsüne girdiyse de buradaki eğitimini de yarıda bırakmak zorunda kalır.

1923 sonbaharında, Kazan’da girdiği Tatar Rabfak²’ından 1925 yılında başarıyla mezun olur. Ardından Orenburg il idaresi onu Orsk komsomol komitesine eğitmen olarak gönderir. Böylece bir yıl Orsk’ta eğitmen olarak bir yıl da Orenburg’da komsomol üyesi olarak çalışır (Celil 2006: 249).

Kazan yıllarından itibaren Musa Celil, üstlendiği vazifelerle hem siyasi

1 Kommunistiçeskiy Soyuz Molodëji (Komünist Parti’nin gençlik kollarına verilen ad).

2 Raboçiy Fakul’tët (İşçi Fakültesi).

duruşunu ve hayata bakış açısını netleştirmekte hem de hayat tecrübesini artırmaktadır. 1927 – 1933 yılları arasında Moskova’da bir taraftan komsomolda çalışırken, öte yandan Moskova Devlet Üniversitesinin edebiyat bölümünde okur. Ayrıca bu dönemde *Këçkëne İptesler*, *Oktyabr Balası* gibi çocuk dergilerinin redaktörlüğünü, 1933-1935 yılları arasında da *Kommunist* gazetesinin edebiyat-sanat bölümünün müdürlüğünü yapar.

Musa Celil, 1935’te yeni kurulan opera atölyesinin edebî bölümünün yöneticisi olarak işe başlar. Moskova Devlet Konservatuvarının hemen karşısında açılan bu atölyenin en önemli görevi; açılması planlanan Tatar operası için sanatçı, kompozitör kadrolarını oluşturmak ve operaya repertuvar hazırlamaktır. Tatar operasını oluşturmak için kolları sıvayan Musa Celil, bu dönemde orijinal operalara librettolar yazma ve Rusça operaları Tatarcaya çevirme işleriyle meşgul olur.

Musa Celil’in önderlik ettiği, Tatar operasını oluşturma görevini üstlenen grup, emeklerinin karşılığını 1939’da alacaktır. Aralık 1938’de Kazan’a hareket eden bu grup, yaklaşık 6 aylık bir hazırlık sürecinin ardından Tatar operasının ilk sezonunu Haziran 1939’da açar. Bundan sonra M. Celil, Ocak 1939’dan Haziran 1941’e dek Kazan Devlet Opera ve Balesinin repertuvar müdürlüğünü üstlenir (Celil 2006: 251).

Musa Celil, edebî ve sanatsal faaliyetlerinin yanı sıra pek çok siyasi veya kültürel oluşumda da aktif görev almıştır. 1929’dan itibaren artık VKP (B)³’nin üyesidir. 1934’ten itibaren Sovyet Yazarlar Birliği üyeliğine, 1939’da Kazan Şehir Sovyeti temsilciliğine seçilmiş ve 1939 – 1941 yılları arasında da Tataristan Sovyet Yazarlar Birliğinin başkanlığını yürütmüştür.

II. Dünya Savaşı’nın başlangıcında Musa Celil, siyasi liderlik kurslarına gitmekte ve *Otvaga* gazetesinde çalışmaktadır. 1942’nin Şubat ayında kuzey-batı cephesine gönderilir ve 26 Haziran 1942’de Volhov’da Almanlara esir düşer. Almanlar, esir kampında Türk-Tatar esirlerden bir lejyon kurarak onları cepheye gönderme hazırlıkları yapmaktadır. Celil, kampta Polonyalı partizanlarla bağlantı kurar ve Şubat 1943’te doğuya gönderilen lejyonun birinci taburu, Belaruslu partizanların tarafına geçer. Ardından Almanlar hemen bu taburun peşine düşerler ve onları cezaya çarptırırlar; 25 Ağustos 1944’te Musa Celil ile birlikte toplam 12 direnişçi idam edilir (Zahidullina – Yosıpova 2011: 214).

Bu trajik ölümün ardından Celil’e, 2 Şubat 1956’da SSCB Yüksek Sovyeti⁴’nin kararıyla, savaşta gösterdiği olağanüstü gayreti ve kahramanlığı

3 Önce; Vsësoyuznaya Kommunističeskaya Partiya Bol’şevikov (Bolşevik Birlik Komünist Partisi) olarak adlandırılan komünist parti sonradan KPSS; Kommunističeskaya Partiya Sovëtskogo Soyuza (Sovyetler Birliği Komünist Partisi) adını almıştır.

4 Prëzidium Vërhovnogo Sovëta SSSR.

ğından ötürü “Sovyetler Birliği Kahramanı” unvanı verilir ve esir kampında kaleme aldığı *Moabit Defterleri* adlı eseri Lenin ödülüne layık görülür.

***

Musa Celil, 38 yıllık kısa ömrünü “yeni bir hayat, yeni bir düzen” kurmaya adanmış, inançlı bir komünist ve ateşli bir devrimcidir. Siyasi ve kültürel etkinliklerinden edebî yaratımlarına kadar her alanda onun davasına olan inancını görmek mümkündür.

Musa Celil ilk şiir denemelerini romantik üslupla yazar. 1920’li yılların başında İran şairlerinden Ömer Hayyam, Sadi, Hafız ve Tatar şairlerinden Derdmend’in etkisi altında *Yançı Dönya* “Yan Dünya”, *Esirlekte* “Esirlikte”, *Başaktan Tehët* “Başaktan Taht”, *Kiñeş* “Nasihat” gibi şiirlerini kaleme alır (Celil 2006: 248). Yine *Yaña Tarihi Enbiya Ballada* “Yeni Enbiya Tarihi Baladı” adlı eserini (1923) Altın Orda devrinin şairlerinden Rabguzi’nin “Kılasü’l-Enbiya”sından esinlenerek yazmıştır (Miñnëgulov 2010: 167). Şairin edebî yaşantısının bu ilk devresinden itibaren özgürlük için verilen devrimci mücadele, “kutsal savaş” temayı oluşturur. “Aydınlık ve güzel bir ülke” inşası için mücadele eden devrimci kahramanlar övülür: *Behët* “Mutluluk”, *İl Hakına* “Ülke Uğruna”, *Kızıl Elemge* “Kızıl Bayrağa”. Temayla bağlantılı olarak söylev üslubu ve yüksek tonlama şiirlerine hâkimdir. “Yan Dünya” şiiri bunun güzel bir örneğidir:

Yan! Kara, yemsöz, küñëlsöz taş kura
Nigëzë bërle kölje çıksın, kalmasın!
Bar timër çitlëk, bogav, darlar tacın
Yuk yasasın kön kızıl ut-evliya!
(...)
İñ gali kıymetlë orlıklar sibëp
Üsterërmën cirde in al çeçekler
Ul çeçekler cirge huş is çeçekler
Barsına da baş bulır izgë “İrëk”
(Celil 2006: 53)

Yan, kara, çirkin, kasvetli taş, sapı kurumuş çalı
Kökünden küle dönsün! Kalmasın!
Defol demir kafes, pranga, darağaçları tacını
Yok etsin güneş, kızıl ateş-evliya!

(...)

*En yüce, kıymetli tohumları saçarak
Büyütürüm, yeryüzünde en kırmızı çiçekleri
O çiçekler yeryüzüne hoş kokular saçar
Hepsine de önder olur kutsal “özgürlük!”*

Dokuz dörtlükten oluşan ve buraya iki dörtlüğünü aldığımız “Yan Dünya” adlı şiirinde görüldüğü üzere şair; öncelikle ülkeyi, eski düzeni sembolize eden kara, kuru çalılardan temizlemekte ve darağaçlarını kızıl ateşlerle yakmakta sonra da onu hoş kokular saçan kırmızı çiçekler (devrimciler) le donatmaktadır. Özgürlük kavramına kutsiyet atfedilmiş ve kırmızı çiçekle sembolize edilmiştir.

Şairin mücadele uğruna kendini kurban etmekten çekinmeyen devrimcileri konu edindiği *Esirlükte* “Esirlikte”, *Ülēm Aldınnan* “Ölümün Öncesinde” ve devrim yolunda savaşmayı nasihat ettiği *Kurkma Bul Tınıç* “Korkma, Sakin Ol”, *Kisek* “Parça” gibi şiirleri bu dönemin ürünleridir.

Musa Celil’in şiir anlayışı Kazan’a gelip Rabfak’a başladığı 1924 yılından sonra değişmeye başlar. Bu dönemdeki içerik ve form arayışlarında H. Taktaş’ın ve V. Mayakovski’nin eserlerinden faydalanır (Zakircanov 2011: 228). Musa Celil, sanatındaki değişiklikleri “Hayat Yolum” diye adlandırdığı otobiyografisinde şöyle açıklar: “*Ben 1922 – 1923 yıllarında sosyalist gerçekçilikten uzaktaydım. Sanat stilim şimdiki hayatı tasvir etmiyordu. Temalarım da hayattan uzaktı. Rabfak yılları benim sanatıma başka bir yön verdi. 1924’te ben artık tamamen başka ruhta şiirler yazmaya başladım. Devrim mücadelesi, işçilerin hayatı, fabrikalar, yeni köy temaları şiirime realist bir tarzda yansımaya başladı.*” (Celil 2006: 249).

Kendisinin de ifade ettiği üzere 1924 – 1929 yılları arası şiir anlayışı realist bir görünüm kazanır. Dönemin edebiyatıyla paralel olarak Celil, kurulan “yeni hayat”ın tasvirine yönelir. Fabrikalar, traktörler, gayretli köylüler ve devrimci öğrenciler bu yeni hayatın vazgeçilmez unsurlarıdır:

*Yılav bēttē
Avıl indē köler gēne
(...)
Yeşe avıl
Yeşer öçēn yeşnep tujan
Yeş tamırda tibēlēp akkan kan talırmı?
Yüler kartlar ıšanmıylar yeşertüvge
Mēne bēz uk yeşerttēk bit kart avılını!..”*

(*Bězněn Avıl* “Bizim Köy”, Celil 2006: 145)

Ağlamak bitti

Köy, şimdi gülmekte sadece

(...)

Yaşa köy

Yaşamak için bir şimşek gibi çakıp doğmuş

Damarlarda tepinip akan taze kan diner mi?

Akılsız ihtiyarlar inanmıyorlar yeşereceğine

Oysa işte yeşerttik biz bu ihtiyar köyü!

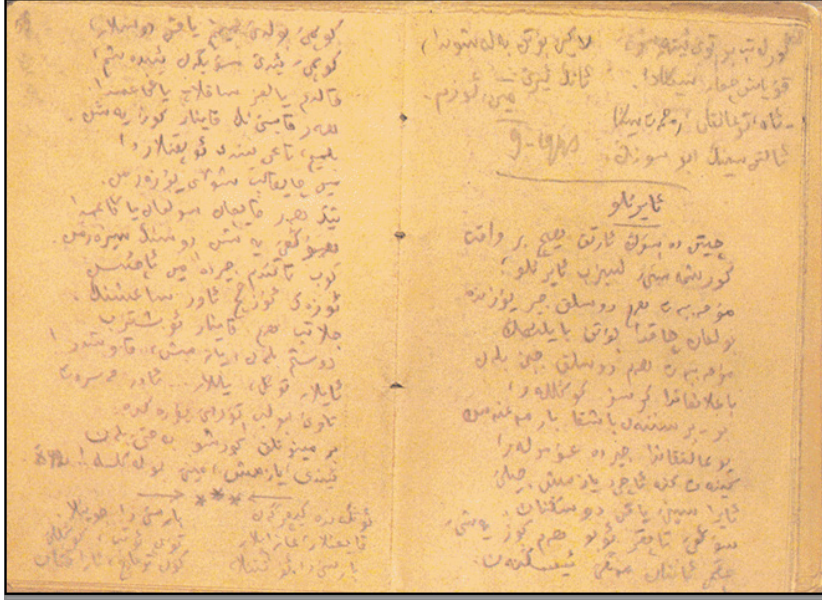
Ayrıca bu dönemde Tatar şairlerin genelinde de rastlandığı gibi Celil’in şiirinde de dün-bugün karşıtlığı vazgeçilmez bir temadır. *Ütken Könnerden* “Geçmiş Günlerden”, *Etiy Ülgeç* “Baba Ölünce”, *Lenin Tıvıdı* “Lenin Doğdu”, *İşkē Sēbēr Cırı* “Eski Sibir Türküsü” gibi şiirlerde geçmişle şimdinin kıyaslaması yapılır ve yeni düzene övgüler yağdırılır (Zahidullina – Yosıpova 2011: 217).

Celil’in sanatında en verimli olduğu dönem 1932’den Sovyetler Birliği’nin II. Dünya Savaşı’na girdiği 1941’e kadarki dönemdir. Celil bu dönemdeki eserlerinde, yine devrim ideolojisinin sembollerini kullanmakla birlikte (*V. İ. Lenin*, *Unaltınçı Udar* “On altıncı Vuruş”, *Kızıl Oçkıç Cırı* “Kızıl Uçak Türküsü”, *Komsomol Brigadası Cırları* “Komsomol Tugayı Türküleri” Tatar halk edebiyatından ve geleneksel Tatar şiirinden de beslenir. Türkü formunu bir anlatım aracı olarak kullanan şair, halk hikâyelerine (*Ĥat Taşuvçı* “Postacı”, *Hediyege* “Hediye’ye”, *Batır Yēgēt Turında Cır* “Kahraman Yiğit Üzerine Türkü”) ve kimi zaman dinî motiflere (*Soñ* “Son”) de yer verir.

M. Celil, sadece şiir türüyle sınırlı kalmamış farklı türlerde de eserler vermiştir. *Altınçeç* “Altın Saç” adlı librettosu buna güzel bir örnektir. Eserde, mitolojik bir kahraman olan Tuzgak Ana; Tatar halkının boyun eğmezliğini, Altınçeç ise özgürlüğü sembolize eder. Millî unsurları öne çıkaran Celil’in bu eseri, Tatar edebiyatında ayrıcalıklı bir yere sahiptir (Zahidullina – Yosıpova 2011: 220).

1941-1942 cephe yıllarında M. Celil; düşmana duyulan nefret, zafer inancı, ülkeye duyulan sadakat gibi temalar etrafında *Eyde*, *Cırım* “Söyle, Türküm”, *Çulpanga* “Zühre Yıldızına”, *Doşmanga Karşı* “Düşmana Karşı” vb. şiirlerini yazmıştır. Bu dönem şiirinde öfke hâkimdir. Özellikle Hitler’e atfen pek çok şiir kaleme alan Celil, düşmanı; “faşist, soyguncu, it” gibi sıfatlarla nitelemektedir. (*Gitler Ĥelē* “Hitler’in Durumu”, *Nemets Soldatına* “Alman Askerine”, *Soñğı Bomba* “Son Bomba” vb.).

Moabit Defterleri

Musa Celil'in ölümle burun buruna iken kaleme aldığı şiirlerinden oluşan *Moabit Defterleri*, yalnızca Celil'in edebî yaşantısında değil, bütün Tatar edebiyatında ayrıcalıklı bir yere sahiptir. Eserine *Moabit Defterleri* ismi şairin kendisi tarafından verilmemiştir; Celil, bu şiirleri Berlin'de, "Moabit" adlı zindanda yazdığı için araştırmacılar, daha sonradan, bu külliyyatı böyle adlandırmıştır. Şair, kampta binbir güçlükte elde ettiği kâğıt parçalarını birbirine ekleyerek iki defter oluşturmuş ve şiirlerini bunlara kaydetmiştir.

İlk defter, Arap harfleriyle kaleme alınmış altmış şiirden oluşur. Defterin son sayfasına Celil vasiyetini not etmiştir:

"Tatarca yazı bilen ve bu defteri okuyan dost!"

Bunu, Tatarın meşhur şairi Musa Celil yazdı. Onun hayat hikâyesi de şöyle: 1906'da doğdu. Evi Kazan'da ve Moskova'da. Ülkede en büyük şairlerden biri olarak gösteriliyor. 1942'de savaşa katıldı ve esir düştü. Esarette çok azap çekti, kırk ölümün ardından hayatta kalıp sonunda Berlin'e gönderildi. Berlin'de gizli bir siyasi oluşuma katılmak ve Sovyet propagandasını yapmak suçuyla gözaltına alındı. Belki onu ölüm cezasına çarptıracaklar. O ölür; ama onun esaret yıllarında yazdığı 115 şiiri var. O bunlar için kaygılanıyor. Bunun için 115'inden 60 tanesi de olsa onları bu deftere geçirmek için uğraştı. Eğer bu kitap eline geçerse şiirleri itinayla güzelce temiz bir deftere geçir, sakla ve savaştan sonra Kazan'a haber et. Tatar halkının ölen şairlerinin şiirleridir, diye ortaya çıkar. Benim vasiyetim budur.

Musa Celil, 1943. Aralık” (Celil 2006: 356)

Bu vasiyetin ardından Celil, kendisiyle birlikte siyasi suçlu sayılan toplam 12 kişinin isimlerini not etmiştir ve “*Bunlar Tatar lejyonunu dağıtmak, Sovyet propagandası yapmak ve grubun kaçmasını organize etmekle suçlanmaktadır.*” diye de eklemiştir (Celil 2006: 356). Defterin en sonunda Celil’in Kazan ve Moskova’daki adresleri de yazılıdır. Defterin dış kısmında Almanca olarak “Almanca – Türkçe – Rusça” sözlük ve ardından Arap harfleriyle “Musa Celil, Şiirler ve Lügat 1943 – 1944” yazmaktadır.

Moabit Zindanı’ndan arkadaşı Gabbas Şeripov, M. Celil’in vasiyetini tutar ve Şubat 1944’te defteri zindandan çıkarmayı başarır. Defter, G. Şeripov ile birlikte önce Fransa’daki Le Pieux kampına gider. Şeripov, Arap harflerine aşina Nigmet’e defteri teslim eder. Nigmet, defteri bir süre bir Fransız partizanının evinde sakladıktan sonra savaşın ardından 1946’da Kazan’a getirir ve Tataristan Yazarlar Birliğine teslim eder (Celil 2006: 358).

M. Celil, ikinci defterini Latin harfleriyle kaleme alır. Şair, önce 33 şiirini deftere yazmış ardından bulduğu kâğıt parçalarına kaydettiği 17 şiiri de bu deftere ilave etmiştir. Defter *Cırlarım* “Türkülerim” ile başlayıp *Nazlı Söyerke* “Nazlı Sevgili” şiiriyle son bulmaktadır. Son şiirin ardından Celil, yine imzasını atmış ve bu sefer Rusça; “*Musa Celil, Moskova’dan, politika yüzünden ölüme mahkûm edilmiştir. Zindan. Berlin.*” notunu düşmüştür. (Celil 2006: 358). Defterin dikilmemiş kısmında esareti sırasında tanıştığı Belçikalı Andre Timmermans’a ithaf ettiği *Bülegem* “Hediyem” ve *Yaña Yıl Tëleklerë* “Yeni Yıl Dilekleri” şiiri yer almaktadır.

İkinci defterin anavatana dönüş macerası da en az birincisi kadar ilgi çekicidir. Celil, ikinci defteri kamptan arkadaşı Andre Timmermans’a teslim eder. 5 yıla mahkûm edilen Timmermans, Celil’in yadigârını Belçika’ya annesinin yanına gönderir. Savaşın ardından 1947’de de defteri Belçika’daki Sovyetler Birliği’nin konsolosluğuna götürüp teslim eder. Timmermans’ın bu hizmetinden ötürü 1966’da SSCB Yüksek Sovyeti tarafından kendisine “kahramanlık” madalyası verilir (Celil 2006: 359).

Şair; 19 şiirini iki deftere de kaydetmiş ve genelde her şiirinin altına yazılmış tarihini not düşmüştür.

Tutsaklık yıllarının şiirlerinde “ölüm” temasına sıkça rast gelinmekte ve bu tema; “tabut, zindan, kabir, boran, kış, soğuk” gibi imajlarla desteklenmektedir. *Hökem Aldınnan* “Hüküm Öncesinde”, *Meħkum* “Mahkum”, *Soñğı Cır* “Son Türkü”, *Göl Kabëřë* “Gülün Kabri” vb. “ölüm” düşüncesinin getirdiği karamsarlıkla yazılmış şiirlerdir:

“Mamık karlar gölge kefen buldı

Kabëř buldı bakça tütelë

Şunda üsken yalgız bër ak kayın

Kabër taşı rolën ütedë

(...)

Sulgan göl kük min de kışnı kötem

Yoklar öçën yabınıp yurganın

Kühñlēğēzde kölëp çeçek atar

Minëm soŋgı yörek cırlarım”

(Göl Kabërë “Gülün Kabri”, Celil 2006: 106)

“Pamuk karlar kefen oldu güle

Kabir oldu bahçe tarhı

Burada büyüyen yalnız bir ak kayın

Kabir taşı rolünü üstlendi

(...)

Solgun bir gül gibi ben de kışı beklerim

Uyumak için örtünüp yorganı

Gönlünüzde gülerek çiçekler açar

Benim yüreğimin son türküleri”

Celil’in asıl korktuğu ölüm değildir; savaşta Almanların eline geçenler, Sovyetlerce “düşman” muamelesine maruz kalmaktadırlar. Celil, kimi zaman esir düştüğü için kendisini suçlamakta ve özür dilemekte;

“Kiçër minë ilëm sinëñ böyëk

İsëmëñ bëlen kilëp sugışka

Danlı ülëm bëlen kümalmadım

Bu tenëmnë songı sulışta”

(Kiçër İlëm “Affet Ülkem”, Celil 2006: 66)

“Affet beni ülkem senin büyük

Adınla girip savaşa

Şanlı ölümle gömemedim

Şu bedenimi son nefeste”

kimi zaman da “esir kişi; düşmandır”, anlayışını yıkma ve vatanına olan bağlılığını her fırsatta gösterme çabasındadır:

“Siña minen heber kitërseler

“Almaştırgan ilën” – diseler

Sin ışanma, begrëm!

Mondıy süzně

Duslar eytmes, mině söyseler”

(İşanma “İnanma”, Celil 2006 : 153)

“Sana benden haber getirseler

“Değiştirmiş ülkesini” – deseler

Sen inanma, canım!

Böyle bir sözü

Demez dostlar, beni seviyorlarsa”

Duska “Dosta”, *İkëyözlě Duska* “İkiyüzlü Dosta”, *Yavlık* “Eşarp” şiirleri; kahramanca vuruşan, kendini kurban eden ama asla vatana ihanet etmeyen şairin duyduğu gururu yansıtır niteliktedir.

Tutsaklık, eserlerde ölüm temasıyla paralel olarak kendini göstermektedir. Esaret duygusu; “özgürlük” arzusunu yaratmaktadır. Bu sebeple de “özgürlük” Celil’in ilk şiirlerindeki ideolojik görüntüden sıyrılıp daha bireysel bir form kazanır. Bu dönemde Celil’in “özgürlük”ü; tutsaklıktan kurtulup, “orman” olarak sembolize ettiği vatanına kavuşmayı ifade eder. *İrëk* “Özgürlük”, *Tık Balsa İdë İrëk* “Sadece, Özgürlük Olsaydı”, *Törmede Töş* “Zindanda Rüya”, *Hıyal* “Hayal” vb. özgürlük duygusunu yücelten şiirleridir. Yine, gülümseyerek çiçek açan geniş kırların ve birbirine kavuşan insanların tasvir edildiği *Sugıştan Soñ* “Savaştan Sonra” adlı şiiri de bu kapsamda ele almak mümkündür:

“Altın ırkëm, azat tormışım

Kaya oçtıñ kiyëk koş bulıp

Nik oçmadı soñğı sulışım

Şunda birge siña kuşılıp?”

(İrëk “Özgürlük”, Celil 2008: 69)

“Altın özgürlüğüm, hür yaşantım

Nereye uçtun yaban kuşu olup

Niye uçmadı son nefesim

Her şeye rağmen, sana katılıp”

Vatana duyulan sevginin ve bağlılığın gücü oranında faşizme ve düşmana nefret de gözlenir. Düşman; bazen “canavar” (*Büreler* “Canavarlar”), bazen de “katil” (*Katıylge* “Katile”), “tahtakurusu” (*Taş Kapçık* “Taş Torba”) gibi sıfatlarla nitelendirilir. *Alman İlënde* “Alman Ülkesinde” başlıklı şiirde de bir zamanlar Karl Marks’ın, Friedrich Schiller’in, Heinrich Heine’in vatani olan bu yerin şimdi bir faşizm yuvası olduğundan dem vurur (Celil 2006: 174). Şairin; *Ayaksız* ve *Vehşet* “Vahşet” şiirleri de aynı doğrultuda kaleme alınmıştır.

“Min tiz çükmem, katıyl, siněñ alda

Kol itsen de, totkın itsen de

Kirek iken ülem ayagüre

Balta bėlen başım kisseñ de”

(Katıylge; Celil 2006: 149)

“Ben diz çökmem, katıl, senin önünde

Kul etsen de, esir etsen de

Gerekse ölüm, ayaküstü

Baltayla başımı kessen de”

Musa Celil’in *Moabit Defterleri*; SSCB dâhilindeki dillerin yanı sıra İngilizce, Fransızca, Almanca, İspanyolca, Arapça gibi pek çok dile çevrilmiş ve defalarca basılmıştır. Ve geçen onca yıla karşın Tatar halkı; tüm mısralarını vatanına, canını da halkına armağan eden şairlerini unutmayıp, onu saygı ve minnetle anmaktadır.

Bibliyografya

- Celil, Musa (2006), Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Tom. 1.
Celil, Musa (2006), Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Tom. 2.
Celil, Musa (2006), Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Tom. 3.
Celil, Musa (2006), “Tormış Yulım”, Kazan, Tatarstan Kitap Neşriyatı, Tom. 4, s. 246-251.
Zahidullina, D. F. (2011), Yosıpova, N. M., *XX Gasır Tatar Edebiyatı Tarihi*, Kazan Üniversitesi, I Kitap, s. 213-229.
Miñnëgulov, Hıtiyp (2010), *Gasırlar Arasında Uylanuvlar*, Kazan Tatarstan Kitap Neşriyatı, s. 162-169.
Mostafin, Rafaël (2006), *Musa Celil Turında İstelëkler*, Kazan Tatarstan Kitap Neşriyatı.
Zakircanov, Elfet (2011), *Ruhi Tayanıç*, Kazan Tatarstan Kitap Neşriyatı, s. 226-230.